Jac. J. Luyckx

Bouwhistoricus Rob Gruben:

'Oude boerderijen vaak lappendeken'

Rob Gruben voor 'De Duinsche Hoeve' te Rosmalen (Foto: Albert Schreurs)

In het kader van het 'Jaar van de boerderij' wordt momenteel onderzoek gedaan naar waardevolle boerderijen in de gemeente 's-Hertogenbosch. Als directeur van 'BAAC BV Bouwhistorie en Archeologie' weet ir. Rob Gruben daar alles van. Een onthullend interview, dat bovendien het bewijs levert dat je in 's-Hertogenbosch nu eenmaal niet om de Sint-Jan heen kunt.

Ir. Rob Gruben (39), geboren in Engelen, thans woonachtig in het belendende Bokhoven, is van huis uit bouwhistoricus, zij het dat in zijn tijd bouwhistorie nog geen apart vak was. Z'n studie bouwkunde in Delft, die hij in 1989 afrondde, combineerde hij met archeologie in Amsterdam en kunstgeschiedenis in Leiden. Tijdens zijn opleiding werkte hij als vrijwilliger bij de bouwhistorische dienst – thans afdeling Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten (BAM) – van de gemeente 's-Hertogenbosch, waar hij na zijn studie als freelancer verder kon. Als zodanig heeft hij een groot aantal projecten gedaan. Het werd de aanloop naar *BAAC BV Bouwhistorie en Archeologie*, van een éénmanszaakje uitgegroeid tot een gerenommeerd cultuurhistorisch bedrijf met zo'n 55 man/vrouw personeel, riant gehuisvest boven het kantoor van...'sloopbedrijf' Barten aan de Graaf van Solmsweg, die meanderend de stad 's-Hertogenbosch met Engelen verbindt. Gruben verklaart: 'Wil Barten is mijn schoonvader'. Maar belangrijker is: 'We hebben hier de graafmachines bij de hand, die wij bij ons werk nodig hebben. En we kunnen desgewenst beschikken over de nodige opslagruimte.'
Hoe gerenommeerd het bedrijf is, wordt met een blik op de landkaart duidelijk. 'We werken in heel Nederland, werkelijk van het uiterste noorden tot het verste zuiden en van oost tot west.' Aan opdrachtgevers geen gebrek: gemeenten, projectontwikkelaars, aannemers, architecten. 'Ja, ook de gemeente 's-Hertogenbosch. Een dienst als de BAM besteedt vrijwel alles uit. Mensen als Ad van Drunen en Harry Boekwijt (bouwhistorici) en Hans Janssen en Eddy Nijhof (stadsarcheologen) komen niet of nauwelijks nog aan veldwerk toe. Het zijn beleidsmensen geworden.' In dit opzicht is 's-Hertogenbosch overigens allerminst een uitzondering. 'Het is een algemene trend bij gemeenten om het werk uit te besteden.'

Geo-radaronderzoek

'Alle facetten van bouwhistorie en archeologie doen we', mag Rob Gruben zonder overdrijving zeggen. Gesteund door de meest geavanceerde technieken.

'Bij de restauratie van de Sint-Jan doen we bijvoorbeeld fotogrammetrisch onderzoek. Met een speciale camera, waarvan er maar een stuk of twintig in Europa opereren, zijn wij in staat schaalvaste tekeningen te maken met op vijftig meter maximaal 1 cm. afwijking!' Met deze techniek is het mogelijk schaalfoto's van alle gevelvlakken – 'een soort landkaart' – te maken, aan de hand waarvan de steenhouwer kan aangeven welke steenblokken moeten worden vervangen en welke kunnen blijven zitten. Praktisch voordeel: 'Men weet precies hoeveel materiaal besteld moet worden'.
Interessant is ook het geo-radaronderzoek dat BAAC aan de noordgevel, met name het noordertransept, heeft gedaan om al het metaal op te sporen dat de Sint-Jan van binnenuit belaagt. 'Dit proces dateert van 1863. Er is toen veel metaal gebruikt om de steenblokken van de buitenschil te hechten aan de bakstenen binnenmuur. Dit metaal is gaan roesten, met alle gevolgen van dien. Ook deze methode is nieuw. De Sint-Jan is in deze zelfs een soort pilot-project, want het is voor het eerst dat fotogrammetrisch en geo-radaronderzoek op deze schaal wordt toegepast.'

Dendrochronologie

Een speciale techniek, waarop BAAC zich eveneens mag beroemen, is dendrochronologie, oftewel datering op basis van jaarringen. 'BAAC is één van de slechts twee bedrijven in Nederland die in staat zijn bij historische bouwwerken op grond van de jaarringen in het hout tot op het voor- of najaar nauwkeurig te bepalen van welk jaar de bouw dateert.' Die nauwkeurigheid tot voor- of najaar aan toe is overigens niet zo moeilijk, lacht Gruben onze bewondering weg. 'Als de jaarring licht van kleur is, moet de boom in het voorjaar gekapt zijn, donkere jaarringen wijzen op het najaar. Dat zijn simpelweg de wetten van de natuur.'
Dendrochronologie levert vaak interessante bijzonderheden op. Aan de hand van een serie houtmonsters vonden Rob Gruben en zijn medewerkers in 's-Hertogenbosch exact de stadsbranden van 1419 en 1463 terug. 'In de door ons vastgestelde dateringen herkenden we een grootscheepse herbouwing na een grootschalige brand.'

Jongere bouwkunst

Naast dit soort specialistische onderzoeken doet BAAC 'alle projecten die aantasting van monumentale historische gebouwen of de archeologische ondergrond moeten voorkomen'. Wat dit betreft zijn de tijden ten goede veranderd. 'Er komt in een historische omgeving geen bouwplan meer van de grond zonder dat daar archeologisch onderzoek aan is voorafgegaan.'

Op het Sint Janskerkhof stond vroeger deze boerderij. Toen de foto genomen werd (1959) was het pand bezit van de Gebr. Van Mackelenbergh; thans 'St. Janshuis' (Foto: Stadsarchief).

BAAC doet ook veel bouwhistorische inventarisaties ten behoeve van monumentenlijsten. Met zijn waarnemingen beweegt het bedrijf zich tussen de vroegste Middeleeuwen en het midden van de twintigste eeuw. Rob Gruben: 'Ook de jongere bouwkunst krijgt tegenwoordig aandacht. In feite schuift dat elk jaar op. Immers, volgens de Monumentenwet kan iets een rijksmonument worden wanneer het vijftig jaar is of ouder.' Grubens bedrijf is in 's-Hertogenbosch bijvoorbeeld bezig met onderzoek in de vooroorlogse wijk Muntel/Vliert. 'Daarbij gaat het niet om specifieke gebouwen, maar om het concept dat daar door de plaatselijke woningbouwverenigingen is neergezet. Hoe kan je daar bescherming aan geven? En wil je dat überhaupt? Om antwoord te kunnen geven op die

vragen gaan we na wat voor waarde de verschillende bouwblokken hebben.'

Vogelvrij

Bezig met een inventarisatie ten behoeve van de gemeentelijke monumentenlijst van 's-Hertogenbosch kan bouwhistoricus Rob Gruben niet nalaten te verzuchten: 'Eigenlijk is het onvoorstelbaar, en stuitend, dat een monumentenstad als Den Bosch geen fatsoenlijke gemeentelijke monumentenlijst heeft. Formeel is er een lijst, maar daar staan maar veertig tot zestig panden op. Dat zouden er tienmaal zoveel moeten zijn. Ja, dat wil zeggen: tussen de vier- en zeshonderd.' Desgevraagd berekent Gruben dat het wel de tweede helft van 2004 zal worden voordat 's-Hertogenbosch z'n monumentenlijst kan hebben. 'In feite veel te laat, want in die tussentijd zijn honderden historische panden vogelvrij.' Recent voorbeeld: 'Voorname panden als de Galaxy (Karrenstraat) konden grotendeels gesloopt worden, waarmee hele constructies uit de vijftiende en zestiende eeuw zomaar verloren zijn gegaan. Helaas is dit niet het enige voorbeeld. Het is dan ook kwalijk dat het zo lang heeft geduurd voordat daadwerkelijk met de vaststelling van een gemeentelijke monumentenlijst is begonnen.'

Rosmalen, een echt boerendorp. Lang geleden schuilden de boerderijen onder de Sint-Lambertus. Wat is hier nog van over? (Foto: Stadsarchief, collectie Farla/Van Mackelenbergh, ca. 1940).

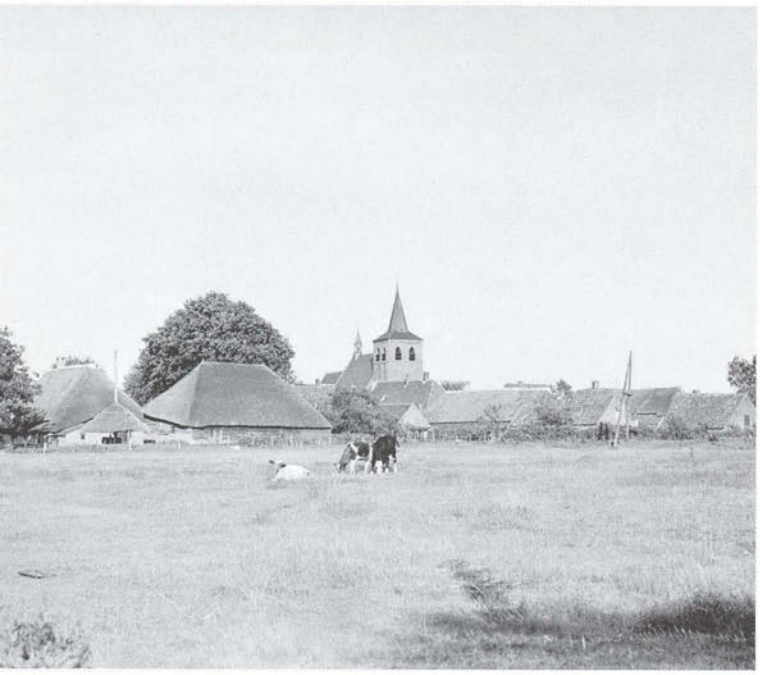

Lappendeken

In het kader van de inventarisatie voor een gemeentelijke monumentenlijst doet BAAC momenteel ook onderzoek naar de boerderijen in de kerkdorpen om de stad 's-Hertogenbosch. Op een informatieavond leidde dat tot verbaasde reacties: 'Vreemd: we hebben het nog gebouwd – lees: verbouwd – zien worden. Hoe kan zoiets een monument zijn?' Door alle vernieuwbouw ziet men het er aan de buitenkant ook niet aan af. Die buitenkant is van de twintigste of laat negentiende eeuw, maar binnen vind je nog prachtige zeventiende-eeuwse gebinten. Achter wat Gruben noemt een twintigste-eeuwse facelift blijkt 'zo'n boerderij inwendig heel oud'. Tegen deze achtergrond is het niet zo vreemd dat bewoners eigenlijk nooit enige aandrang hebben gehad om dingen te behouden. Integendeel: 'De mensen gingen er gemakkelijk mee om. Zo van: het is van deze tijd, wat let ons de boel te vertimmeren of te slopen. Men zag de waarde er zelf niet van in.' Resultaat: 'Er is dan ook betrekkelijk weinig uit die tijd, net na de Tweede Wereldoorlog, bewaard gebleven'.

'Wat bij de boerderijen is gebeurd, zien we nu bij de Sint-Jan. Aan de buitenkant is vaak geen oude steen meer te vinden. Zie Sacramentskapel en Gerfkamer, die zijn in feite totaal nieuw. Inwendig oud, krijgt de Sint-Jan een nieuw jasje. Gelukkig is bij het hoogkoor nog wel veel oorspronkelijke natuursteen behouden gebleven en die wordt thans kundig gerestaureerd. Op andere plaatsen echter wordt om bouwtechnische redenen aan de buitenzijde erg veel vernieuwd. Zo is het de boerderijen ook vergaan. Als iets aan vervanging toe was, of als op een bepaald moment het geld er voor was, werden onbekommerd de werkzaamheden uitgevoerd die nodig werden geacht.' Maar al te vaak kregen deze boerderijen het karakter van een lappendeken.

Waardevol

Nadat de afgelopen twee jaar al een aantal bouwhistorische onderzoeken van boerderijen had plaatsgehad – in Rosmalen, in Berlicum, en ook in Den Bosch zelf (Hervensedijk) – heeft BAAC in het kader van het *Jaar van de boerderij* van de gemeente 's-Hertogenbosch opdracht gekregen voor historisch onderzoek van zo'n zeventien, achttien boerderijen. 'Dat is meer dan wat nodig is voor inventarisatie voor de monumentenlijst. Het is echter de moeite waard bevonden om na te gaan of boerderijen die niet voor plaatsing op de monumentenlijst in aanmerking komen, toch zo waardevol zijn dat ze bijzondere aandacht en zorg verdienen.'